

”En oförskämd idealist” Den reaktionära radikalen Adrian Molin

Oscar Nygren

Två begrepp som brukar tas för givna inom både den akademiska och den samhälleliga debatten är ”konservatism” och ”politisk höger”. På grund av svårigheten att definiera olika former av ideologier kommer det alltid att finnas en risk att begrepp förvanskas och frikopplas från sin historiska kontext. Det är särskilt vanligt när det gäller konservatism, som kanske är den minst precisa av de klassiska ideologierna.¹ En anledning till att det ser ut på det sättet kan vara att konservatismen historiskt kan anses ha varit en särskilt flexibel ideologi. Det är en konsekvens av att det inte finns någon särskild konservativ doktrin eller deklaration att utgå från, till skillnad från socialism och liberalism.²

Enligt den klassiska nubbilden är konservatism en anti-ideologi. Den brukar definieras som en kulturell företeelse och en psykologisk disposition; båda kännetecknas av ett motstånd till samhällelig och kulturell förändring.³ Det är en förenklad syn på den konservativa ideologin, vilket historikern Torbjörn Nilsson har behandlat i sin 100-årsexposé över det svenska högerpartiet. Enligt Nilsson bör inte skilda ideologiska motsatspar som höger–vänster, modern–traditionell och liberalism–konservatism sammanblandas. Att ta för givet att politisk höger alltid är traditionell och att då konservatism per definition är antimodernistisk skapar inget annat än förutsättningar för en analytisk klichébild.⁴ Dessutom är inte ”högerpolitik” och ”konservatism” självklara synonymer, och i denna studie står

begreppet ”höger” för den borgerliga politiska sfären och dess partier, organisationer och företrädare.⁵

Enligt statsvetaren Noël O’Sullivan kan den äldre ideologiska konservatismen delas in i tre skolor: den reaktionära, den radikala och den moderata. Den reaktionära konservatismen, som representerar den mest kompromisslösa hållningen till den progressiva tankevärlden, utgår från idén om att inget samhällssystem kan bestå utan att dess politiska institutioner är underbyggda av ett holistiskt och religiöst moralsystem. Den radikala konservatismen kan sägas stå i ett motsatsförhållande till den reaktionära eftersom dess förespråkare ansåg att konservatismen behövde omfamna det modernistiska massamhället för att vara relevant. Syftet var att samla massorna kring idéer som avvisade både den liberala parlamentarismen och socialismens betoning på klasskonflikter. På så sätt kan den reaktionära konservativa ideologin ses som konstruerad uppifrån och den radikala som konstruerad underifrån.

Medan den reaktionära konservatismen vill se ett statiskt samhälle och radikal konservatism eftersträvar en aktiv mobilisering av befolkningen, är den moderata skolan för en begränsad stat som styrs genom lagstiftning, med representativa institutioner och en författning som inrymmer kontroller av den verkställande makten.⁶ I Sverige kom den svenska partikonservatismen främst att utgöras av den moderata och den reaktionära falangen. De mest betydelsefulla grupperingarna med radikalkonservativa drag var under tidigt 1900-tal den svenska unghögern, och senare under mellankrigstiden Sveriges nationella ungdomsförbund (SNU).

Jag kommer i detta kapitel att problematisera svensk konservatism och anlägga ett nytt perspektiv på den rörelse som låg närmast den europeiska radikalkonservatismen. Min utgångspunkt är skriftställaren och unghögern Adriaan Molin (1880–1942) och hans tankevärld.⁷

Den svenska unghögern har gått till eftervärlden som en samlingspunkt för det tidiga 1900-talets antidemokratiska högerradikalism.⁸ Men även om unghögern hade en viktig ideologisk roll i svensk politik har den också i efterhand definierats som en särlingsrörelse

fylld av ytterlighetsmän.⁹ Att denna löst sammanhållna konservativa samlingsplats också var en pragmatisk och reformradikal rörelse är något som ofta förbigåtts i tidigare studier. Genom att rikta blicken mot publicisten och samhällsdebattören Adrian Molin, unghögerns främsta och längsta förespråkare, kan jag få syn på ett antal frågor och utmaningar som var särskilt viktiga för unghögern. Av dessa har jag valt att belysa rösträtten, reformpolitiken och arvet från unionsupplösningen – frågor där unghögern och Molin var i opposition mot den svenska partihögern.

Svensk konservativ opinionspolitik mellan unionsupplösningen 1905 och första världskrigets utbrott är underutforskad och de viktigaste verken skrevs i mitten av 1960-talet.¹⁰ Idéhistorikern Conny Mithander har påpekat, helt riktigt, att de tidiga konservativa försöken till social ingenjörskonst, där Molin var en föregångsman, är en av den moderna svenska politiska historieskrivningens ”minnesförluster”.¹¹ Jag ämnar undersöka den radikala konservatismen under just detta tidsspänn, som Rolf Torstendahl beskrivit som den ”radikala högerns blomstringstid”.¹² Genom att studera Adrian Molins tankevärld hoppas jag kunna belysa en viktig del av svensk konservatism som ofta har hamnat i skymundan i svensk politisk historia. Således blir studien ett bidrag till att öka vår förståelse för den svenska radikalkonservatismens rötter.

Svensk konservatism

Svensk konservatism var den starkaste parlamentariska kraften från representationsreformen 1867 fram till Carl Swartz kortlivade ministär 1917. Det går att argumentera för att den svenska högern var den politiska makten *par excellence* fram tills Arvid Lindmans andra regering avlöstes av Per Albin Hanssons första ministär 1932. För att förstå den svenska konservatismen och dess mångtydiga ideologiska innehåll under 1900-talets första decennier behöver vi beakta en rad historiska förutsättningar för dess uppkomst och organisering.

Det är tydligt att många konservativa betraktade framväxten av den moderna parlamentariska demokratin och partiväsendet som

något främmande. Allmänna valmansförbundet (AVF) grundades 1904 som ett svar på de liberala och socialdemokratiska partiernas allt mer framträdande positioner. Men AVF var inte ämnat att leda riksdagens arbete utan endast samla de konservativa och moderata valmännen vid val.¹³ Samtidigt var inte svensk konservatism en enhetlig rörelse utan bestod av ett flertal förgreningar, partier och intresseorganisationer. Utvecklingen under det sena 1800- och tidiga 1900-talet innebar därmed både ett nytt nationellt narrativ och uppkomsten av tydligare ideologiska skiljelinjer. Unionsupplösningssdilemmat blev, tillsammans med emigrationsshotet och förryskningspolitiken i Finland, startskottet för en ny radikal konservativ rörelse, unghögern. En rörelse som enligt statsvetaren och riksdagsmannen Rudolf Kjellén var ”den längst åt vänster framskjutna flygeln av den numera allmänna reformhögern i vårt land”.¹⁴

Historiskt har begreppet ”unghöger” använts på ett sätt som gjort att det kommit att beteckna vad många forskare menar var två rörelser som uppstod runt sekelskiftet 1900: den västsvenska unghögern, vars främsta företrädare var Molin och Kjellén, och den uppsalienska unghögern, som leddes av historikern och riksdagsmannen Harald Hjärne.¹⁵ Uppdelningen är till stor del en efterhandskonstruktion. Det vi med säkerhet kan säga är att Hjärne var förlöparen, vars ideologiska credo ägde vissa likheter med den västsvenska unghögern. Molin beskrev Hjärne som en föregångare till den unghöger han själv företrädde. Det Molin främst åsyftade var Hjärnes mer liberala tid, som gick under parollen ”försvar och reformer”, och inte hans mer partitillvända period.¹⁶ Unghögern bör i stället ses som samma eller i alla fall två kronologiskt efterföljande idérörelser. Samtidigt var unghögern inte en rörelse, utan snarare en sammanslutning av kravattklädda akademiker med en gemensam ideologisk tillhörighet som konkurrerade med andra reformcentrerade ideologier som liberalism och socialdemokrati. Den stora skillnaden mellan upplysningsideologierna och unghögern var att motivet bakom dess politiska program inte var humanism utan nationalism. Det är således talande att det från vänsterhåll var svårt att bemöta unghögerns reformivrande idépolitik och deras kritik av den svenska partihögern.¹⁷

Många personer har associerats med unghögerns storhetstid under 1900-talets första decennium. Statsvetaren Pontus Fahlbeck, politikern och juristen Carl Axel Reuterskiöld och historikern och journalisten Hjalmar Haralds, för att nämna några få, men som den amerikanska historikern Michael D. Shepard har påpekat var det bara Molin och Kjellén som presenterade försök till ett enhetligt program för unghögern.¹⁸ Det skulle kunna tilläggas att Emil A.G. Kleens *Svenska kannstöperier* från 1908 skulle kunna ses som en programmatisk idéskrift i unghögerns anda.

Adrian Molin och *Det nya Sverige*

Varbergsonen Adrian Molin kom från en fattig familj och blev som barn tidigt faderlös. Han inledde sin akademiska karriär vid Göteborgs högskola och efter en tids vistelse vid Uppsala universitet dispute-rade han i Göteborg 1906 med en avhandling om Erik Gustaf Geijers ungdomsarbeten. Under studietiden lärde han känna statsvetaren Rudolf Kjellén och filosofen Vitalis Norström, och det var i mötet med dem som Molin utvecklade sina filosofiska och politiska tankar. Utbytet var ömsesidigt och Molin kom stundtals att bli en ideologisk referenspunkt för både Kjellén och Norström.¹⁹

Enligt Molin hade ”de djupast liggande stenarna i grunden för unghögerns åskådning hämtats från Vitalis Norströms tänkande”.²⁰ Hans relation till Norström kom med tiden att utvecklas från lärare och student till ”vän och broder”, vilket framgår av deras brevkorrespondens.²¹ Norström försökte ofta tygla Molins mer rabulistiska sida. Det är ett återkommande tema att den äldre läromästaren ville att Molin skulle akta sig för att hamna i ett ”patenteradt patriotskrän” utan i stället argumentera på ett försiktigare sätt för att vinna uppskattning även hos sina motståndare.²²

Historikern Per Thullberg skriver i sin artikel om Molin i *Svenskt biografiskt lexikon* att han av sin samtid uppfattades som en ”verklig-hetsfrämmande idealist” och att han i sin kompromisslöshet ”hade drag av moralisk pliktmänniska präglad av viss intellektuell rigiditet.”²³ En syn på Molin som till viss del delades av hans samtid. Till

exempel skrev hans gamla arbetsgivare *Svenska Dagbladet* (SvD) en pliktskyldig 60-årsdagsappell som de senare kopierade rakt av till hans dödsruna. Det samlade omdömet löd: ”Adrian Molin hörde emellertid till det sällsynta – och omstridda – slag av samhällsförbättrare som äro mer framgångsrika i praktiken än i teorin.”²⁴ Detta sätt att beskriva Molin på kan vi även se i de beskrivningar av honom som finns i stora delar av den tidigare forskningen.

Molin bytte med tiden bana från det akademiska till publicistik och samhällsdebatt. Först var han ledarskribent vid *Göteborgs Aftonblad* (GAB) 1906, en tidning som under ledning av allsvenska rörelsens frontman Vilhelm Lundström var unghögerns viktigaste röst utåt.²⁵ Efter det skötte han ledaravdelningen på SvD under 1907 för att sedan skapa sin egen idétidskrift: *Det nya Sverige – tidskrift för nationella spörsmål* (DNS), som gavs ut 1907–1928.²⁶ I ett brev till skriftställaren Gustaf Stridsberg förklarade Molin att han ämnade göra sin nya tidskrift DNS till ett ”diskussionsinstitut” som redigerades i en ”nationellt frisinnad anda”.²⁷ Med detta menade Molin att olika politiska åskådningar skulle få komma till tals. Han eftersträvade en viss ideologisk balans mellan de olika skribenterna för att legitimera tidskriftens nationella huvudinriktning. Det visade sig dock inte vara helt enkelt. Liberaler som Karl Staaff, Nils Edén och Fridtjuv Berg tackade nej till att medverka i tidskriften. Liberalen och ”de lärda mödors patriark”²⁸ Emil Svensén medverkade dock tillsammans med socialdemokraten (som gick med i SAP 1910) Gustaf Steffen.²⁹ Tidskriftens vänsterinslag minskade avsevärt efter 1910, då en socialdemokratisk idépress började få luft under vingarna.³⁰ År 1910 innebar också ett brott mellan Molin och medarbetarna Eli Heckscher och Gösta Bagge, vilka lämnade DNS för att återuppta *Svensk Tidskrift*, en händelse som anses vara ett viktigt skede i den svenska konservatismens historia.³¹ Enligt statsvetaren Nils Elvander var 1910 året då unghögern rättade in sig i ledet och tonade ned sin kritik av första- och andrakammarhögern, vilket stod i kontrast till den politisk-kulturella konflikt mellan de två lägren som hade pågått åren innan.

I inledningen till första numret av DNS skrev Molin att tiden var mogen för denna typ av stridsskrift även i Sverige, då både de ”stora kulturfolken” och Sveriges ”små grannfolk” hade denna typ av betydande tidskrifter. Han ansåg att det svenska folket stod vid ett historiskt vägskäl på grund av det ”pånyttfödda nationella lif” som uppstått efter årtionden av ”nationellt och statligt förfall”.³² Förfallet hade kulminerat med unionsupplösningen den 7 juni 1905. I stället för att Norges självständighet från Sverige skulle markera slutet på den svenska historien pläderade Molin för att det ”ödesdigra” datumet skulle markera början på ett svenskt uppvaknande. Denna motsättning mellan vitalisering och förfall gör sig även gällande i tidskriftens namn *Det nya Sverige*. Namnet anspelar på den ”västerländska kulturella degenerationen”, som var ett tydligt idéstråk – en fin-de-siècle-pessimism – i de europeiska konservativa och nationalistiska rörelserna vid denna tid. Det anspelade även på en utopi där alla bildade personer som satte plikten först skulle kunna hitta ett hem: ”idén om ett nytt Sverige börjar stiga allt klarare, och det är de, som skola bära upp den nationella samling, som nu är en fras, men som det gäller att göra till en allvarlig realitet”.³³

Enligt Molin var det tankens aristokrater som skulle höja sig ur den tunga svenska myllan där dyster konservatism främst utmanades av en socialdemokratisk rörelse som hade växt sig stark i huvudsak genom sitt utomparlamentariska arbete. Molin skrev ironiskt att den svenska unghögern var ”fruktansvärdt akademisk”, men tack vare det kunde den enligt Molin stå som alternativ när ”de grofva skollärarypekpinnarna, de raka juristlinjalerna och fackföreningsschablonerna spelat ut sin roll”.³⁴ Han var återigen noggrann med att stadfästa att dessa företeelser och rörelser hade spelat en viktig roll, men tiden var mogen för något nytt. Historien blev här både förpliktande – med vissa givna men ospecificerade fosterländska krav – och en ståndaktig motpol till det som Molin kallade ”flack kosmopolitism”. Enligt Molin var hans politiska program något som gick bortom partitillhörigheten och utgick ifrån att ”fosterlandskärleken” var något som ”[e]tt folk med sunda instinkter och starka känslor” skulle besitta.³⁵ Molins program var i sin historiesyn generöst i den mening att de

historiska skeendena kunde betraktas som meningsfulla, oavsett vad han hade för åsikt om dem, eftersom de var en del av en utvecklingskedja. Detta utan att Molins program var deterministiskt i vare sig historiesyn eller framtidsvisioner. Det var med nationen och med folket som insats som det framtida svenska riket skulle uppnås.

Unionsupplösningen som politisk katalysator

För att förstå uppkomsten av unghögern som rörelse behöver vi första ta den stora politiska stridsfrågan under det sena 1800-talet i beaktande, unionsfrågan.³⁶ Unionsfrågan bör betraktas som en av den svenska parlamentarismens förgårdar och innan unionen upplöstes 1905 hade personalunionen Sverige–Norge genomgått och avvärjt två stora unionskriser. Utfallet av 1884 års författningsstrid var att den norska parlamentarismen fick sitt genomslag.³⁷ I de båda unionsländerna rådde skilda parlamentariska verkligheter och det sena svenska 1800-talet kan sägas ha varit en tid då svensk politik gick in i ett nytt mer polemiskt skede som kännetecknades av skarpare ideologiska skiljelinjer och embryot till ett modernt partiväsende. Det var även runt sekelskiftet 1900 som den svenska högerens position som politikens självklara mittpunkt började att ifrågasättas. Förutom att det fanns en stark liberal rörelse ökade allt fler arbetare sina inkomster till följd av industrins utveckling, vilket förlänade dem rösträtt som de tidigare inte haft. Allt fler valdistrikt tillföll högerens motståndare.

Enligt Torbjörn Nilsson kan inte unionsfrågans betydelse för den svenska högerens utveckling begränsas till upplösningsåret 1905. Han menar att den militanta konservatism där nationalism förbands med rösträttsmotstånd, protektionism och en järnhård linje i unionsfrågan uppkom under senare hälften av 1800-talet. När den norska nationalistiska rörelsen fick en vänsterprägel i kampen mot överheten, i form av den svenska monarkin, blev den svenska motsvarigheten en högerörelse. Utvecklingen fick stor inverkan på svensk 1900-talspolitik; högerens nationalistiska motiv och historiebruk härstammar till stor del från denna period.³⁸

Elvander menar att denna nationalistiska konservatism uppkom av en kombination av orsaker, dels under inflytande av en stark kontinental ideologisk tidsströmning, dels som en reaktion på den äldre officiella patriotism som den nya generationens högermän såg som steril och andefattig. Samtidigt artikulerades denna konservatism som ett svar på vad som ansågs vara ett liberalt och socialistiskt angrepp mot den rådande samhällsordningen.³⁹ Även Mithander ser 1905 som början på en ny konservativ nationalism bestående av storsvenska drömmar som byggde på en kolonisering av Norrland och ett exploaterande av de stora naturrikedomarna.⁴⁰

Unionsfrågan kom alltså att väcka en ny konservativ nationalism och mobilisera unghögerns namnkunnigaste ideolog Rudolf Kjellén politiskt. Det politiska engagemanget var ett arv från Kjelléns läromästare, statsvetaren och riksdagsledamoten Oscar Alin. Trots att den gamla unionskämpen och Norgeätaren hade avlidit 1900 kom hans dogmatiska ”lydrikesteori” – att Norge var statsrättsligt underordnat Sverige – att dominera delar av den konservativa diskursen kring unionsfrågan under dessa år.⁴¹ För den samlade högern innebar unionsupplösningen en nationell katastrof. Kjellén skrev följande i ett brev: ”då första skoveln mull fallit på unionens likkista, utan klockringning, utan heder, som det plägar ske vid självspillingars grav”.⁴² Samtidigt utvecklade Kjellén sitt isolationistiska program, i vilket han var tydlig med att det inte fanns några geopolitiska möjligheter för en återerövring av Norge.⁴³ Till följd av detta krävde Kjellén nationell samling kring ett positivt konservativt reformprogram, som växte fram med paroller om allmän rösträtt och ekonomiska och sociala reformer.⁴⁴ Detta program stod i kontrast till de röster som betonade krav på återerövring eller annan svensk expansionslust.

Adrian Molins åsikter om unionsupplösningen syns allra tydligast i hans första bok *Svenska spörsål och kraf* (1905). Molin hävdade där att själva grundproblemet med unionen hade uppkommit redan vid dess födelse, genom att den svenska så kallade brödraskapssentimentaliteten hade erkänt den norska nationalismen. Han beklagade att Sverige inte hade tvingat ”Norge till respekt för unionen, så som man uppföstrar en självsvåldig kvinna”.⁴⁵ Samtidigt hade enligt Molin

denna våldsamma uppfostringsteknik varit otänkbar för den svenska staten, eftersom det svenska folket älskar ”freden öfver allting, och det vill ingenting. Eller det har varit så nu länge. Ingenstädes ha den moderna tidens alla sjukligt sentimentala rörelser funnit mottagligare mark än hos det svenska folket.”⁴⁶

Den expanderande industrialismen var ett av de främsta målen för Molins tirader. Han påstod att kombinationen av upplysningsideologiernas uppkomst och 90 år av fred hade ”försoffadt” svensken genom den ”moderna vanföreställningen om fredens välsignelse”.⁴⁷ Enligt Molin uppstod inte den sanna livskraften ur fred och lugn utan ur striden. Idén om kriget som kulturell katalysator föregrep den kommande aktivismen under världskriget.⁴⁸ Molin menade att ”endast döden och grafven ge frid. Har det varit den friden det svenska folket önskat?”⁴⁹ Oavsett om det var gravkammarens sista vila som det fredsälskande svenska folket hade önskat sig eller ej tyckte Molin att det fanns ett stråk av hopp i unionsupplösningens dystra faktum. Upplösningen hade nämligen gett ”svenska folket på nära håll en känning af *handlingens* betydelse”.⁵⁰ Den markerade slutet på alla de demoraliserande nederlag som hade kantat personalunionens sista decennier, och som enligt Molin var ett av de hinder som stått i vägen för en nationell samling.⁵¹

Vid en tillbakablick några år senare riktade Molin kritik även mot de förra konservativa statsministrarna Erik Gustaf Boström och Johan Ramstedt, varav den senare hade efterträtt Boström under ödesåret 1905. Molin ansåg att de båda herrarna var symptom på högerns opportunist och sedermera ”utblomning”, vilket fick honom att hävda att den gamla högern ”dragits ur spelet” i och med 1901 års försvarsreform. Deras unionspolitiska strävanden hade slutligen gjort dem överflödiga.⁵²

Spörsmål och krav

Det finns anledning att reflektera kring uppkomsten och betydelsen av Molins politiska stridsskrift *Svenska spörsmål och kraf*, som skulle kunna sägas vara det första moderna kulturkonservativa program-

met i Skandinavien.⁵³ Kjellén kallade den ”[e]n bok som strålar af intelligens och blixtrar af sanning”.⁵⁴ Vitalis Norström fortsatte med åskvädersmetaforiken i sin egen recension av boken, där Molins verk fick omdömet att vara ”[s]ommarens politiska åskväder [som] kastar en blixtbelysning över vår utveckling”.⁵⁵ *Svenska spörsmål och kraf* var inspirerad av den tyska antimodernisten och kulturkritikern Julius Langbehn's programskrift och oväntade storsäljare *Rembrandt als Erzieher* (1890).⁵⁶ Till en början var skriften tänkt att vara ett samarbetsprojekt mellan Molin och Hjalmar Haralds. Denne betonade i ett brev till Molin 1904 behovet av ett nationellt reningsbad och ansåg att Molin hade skapat ”stora och starka tankar” om hur Sverige skulle omdanas. För att uppnå detta ”nya, evigt unga Rike” behövde ”hela Norden sättas i blod och brand”.⁵⁷ Vi bör dock inte dra för stora slutsatser av dessa dramatiska ord; denna typ av retorik var inte ovanlig i varken socialistisk press eller i litteratur som Verner von Heidenstams diktverk i *Ett folk* från 1899.⁵⁸ Samtidigt är det tydligt att hyllningsorden till Molin ekade av samtidens konservativa unionsmisär. Haralds och Molins samarbete avbröts av personliga motsättningar innan Haralds skrivit klart sina delar och därmed blev boken Molins eget verk.⁵⁹

Att Molin kände att hans skrift hade hamnat rätt i tiden var tydligt i hans korrespondens med likasinnade. I ett brev till Norström den 12 augusti 1905 skrev han att ”nu råder den upprörda nationella stämning, i vilken de [svenskarna] ha möjlighet att bottna”.⁶⁰ Det var inte enbart ackumulerad patriotisk bitterhet som genljöd utan även en framtidstro grundad på utsikterna för ett nytt konservativt projekt. För att sjösätta detta projekt behövde Molin utveckla en kritik mot den gamla konservatismen, som han ansåg hade nått vägs ände. Ett tydligt exempel på detta var att Molin hävdade att den gamla högern inte förstod att tiderna hade förändrats:

De gamla statsidéerna försvaras väl ännu blott af en och annan gångare från den doktrinära frihandelns dagar, utan känning med tiden, de nya ha dock ingalunda brutit igenom. Statens skyldigheter i fråga om arbetslagstiftning m. m. äro ju erkända. Men ännu behärs-

kas staten af de kapitalistiska intressena: regeringens medlemmar, ämbetsmännen o. s. v. äro på det ena sättet eller det andra beroende af kapitalisternas penningar, men framför allt, kapitalismen behärskar i stor utsträckning folkrepresentationerna. När därför de små i samhället ropa på statens hjälp och skydd, så ha de icke mycket att vänta. Det veta de också. Därför ställa de samtidigt ett annat kraf: nya grunder för folkrepresentationen. *Folket* skall ha inflytande i statens angelägenheter.⁶¹

Den gamla regimens tröghet och nära kontakter med näringslivet var enligt Molin komprometterande och berättigade att de små i samhället krävde sin rätt till inflytande. Han tyckte således att kravet på allmän rösträtt från "arbetarmassorna" utgick från de individualistiska grundprinciper som uppstått i "kapitalismens och industrialismens samhälle".⁶² Den allmänna rösträtten var således ett kampmedel i striden mellan olika klassintressen, eller som Molin formulerade det: "Demokratien är reaktionen mot industrialismens överdrifter, men bägge ha sin rot i individualismen."⁶³ Denna koppling är intressant eftersom den skapade en kritik där kapitalismen och arbetarklassen kunde ses som två sidor av samma mynt. Molin utvecklade detta synsätt ytterligare när han framförde att det inte gick att "arbeta på landets utveckling i modern riktning, på uppkomsten af en storindustri o. s. v. men tro sig slippa demokratien. Det vore en illusion."⁶⁴ Kunde samhället skapa ett allmänt välstånd utan att behöva offra de historiskt situerade gemenskaperna? *Svenska spörsmål och kraf* var ett svar på denna fråga och skriften kan även ses som det första försöket till en samlad redogörelse för unghögerns ideologi.

Om vi ser till vad unghögerns främsta riksdagsledamot Rudolf Kjellén motionerade om i riksdagen under denna tid handlade förslagen framförallt om nationalisering av naturresurser, expropriering för infrastruktur och i viss mån arbetsskyddslagstiftning, men även om statliga krediter, garantier, regleringar och tullar för att öka konkurrenskraften och samtidigt kontrollera kapitalismen.⁶⁵ Historikerna Rolf Torstendahl och Åke Sundell och statsvetaren Patrik Hall menar att detta tyder på en form av konservativ antikapitalism.⁶⁶ Ett

alternativt sätt att se på Kjelléns förslag är att det inte var ett uttryck för ett antikapitalistiskt credo utan snarare för en antiindustrialistisk tendens: Kjellén såg kapitalismen som värdeskapande i materiell mening men samtidigt etiskt värderingsförstörande. Historikern Jeffrey Herfs begrepp ”reaktionär modernism” kan med fördel appliceras på unghögerns motstånd mot delar av det kapitalistiska samhället. Begreppet är ett sätt att förklara den revolutionära konservatism som uppkom i Weimarrepubliken under mellankrigstiden. I denna idéströmning blandades upplysningsidéer om teknisk utveckling med en romantiserande pastoralism.⁶⁷ Unghögern och Molins idéer anknyter tydligt till denna dubbelhet, och den nationella samling som unghögern försökte att skapa bestod både av socialt engagemang och reformiver med utgångspunkt i ett agrarnationalistiskt svärmeri för den svenska naturen och kulturen.⁶⁸ Det var denna jordbruksromantik som resulterade i att den samtida kapitalistiska industrialismens framfart sågs som ett hot mot folkets ”naturliga” gemenskap. Även epifenomen som den ökade urbaniseringen, som gav upphov till misär, och emigrationen var återkommande farhågor. Allt detta sammantaget kom att skapa den utgångspunkt som Molins Norrlandskoloniseringsintresse utgick ifrån. Samtidigt var koloniseringen inte ett teknik- eller framstegsfientligt projekt – tvärtom, det var teknikutvecklingen under industrialiseringen som gjorde projektet möjligt.⁶⁹

Nils Edling har skrivit om det han kallar ”den farliga industrialiseringen” och menar att kritik mot industrialiseringen inte var ovanlig bland högermän under denna tid.⁷⁰ Pontus Fahlbeck – som omskrivs i ett annat kapitel i denna antologi – varnade redan 1893 för att industrin endast skulle vara en tillfällig huvudaktör i samhällsekonomin och när förändringen av industrins centrala roll väl kom skulle den föra med sig svåra konsekvenser.⁷¹ Detta synsätt kan ställas mot Vilhelm Lundströms storsvenska visioner om framväxten av Sverige som det stora europeiska industrilandet.⁷²

Molins jordbrukspolitiska strävanden var ett försök att lösa den befolkningspolitiska grundvalen för industrin.⁷³ Frågan om jordbruket skulle kunna ses som en ideologisk konflikt i Molins politiska program,

men om vi betraktar det som ett utslag av reaktionär modernism blir argumenten logiska. Den reaktionära modernismen kopplade isär materialism och teknik. Det senare gynnade den egna kulturutvecklingen, medan den själlösa materialismen var ett genom socialism och västerländsk kapitalism importerat samhällsproblem.⁷⁴ Enligt Molin var industrin helt central för en fungerande arbetsmarknad och han sammanband industrin med både befolkningsfrågan och den svenska emigrationen.

För att den svenska industrin skulle kunna bli det verktyg för samhällsbygge som Molin föreställde sig behövde den förändras. Konfliktlinjen skulle inte stå mellan arbetsgivare och arbetare, utan den ideologiska tonvikten skulle ligga på nationens bästa. *Svenska spörsmål och kraf* kan således ses som ett försök att hantera den motsättning som utgjorde kärnan i den reaktionära modernismen, nämligen bevarandet av den förlorade samhällshierarkin genom skapandet av det nya samhället.

Högerreformism

Unghögerns reformprogram var inte unikt inom den svenska högern. Även den Lindmanska regeringen (1906–1911) förde en för samtiden reformvänlig politik.⁷⁵ Jämfört med den politiken var Molins reformidéer betydligt mer radikala. Molin vände sig emot vad han ansåg vara en politisk tafatthet som behärskade den svenska högern. Eftersom den Lindmanska regeringen hade hållit sig kvar vid makten i en så kallad kampregering efter 1908 bidrog den till att ”barrikadera utvecklingens naturliga väg till demokratiens konsolidering med staten”.⁷⁶ Dessutom hade Molin till skillnad från Lindmans ministär en vilja att inkludera andra politiska element i sitt projekt. Han räknade in såväl vissa liberaler som representanter från socialdemokratin i unghögerns tankefär. Den gemensamma nämnaren var att det fanns personer inom dessa grupper som kunde omfamna ett ”konservativt statsintresse och folkligt reformarbete”. Kjellén hade en liknande poäng när han skrev att det vore lika berättigat att tala om ungvänster som unghöger eftersom åtskillnaden främst var historiskt betingad.

Eftersom unghögern uppstått ur unions-, tull- och försvarsfrågorna kunde den aldrig vara ett vänsterprojekt.⁷⁷

År 1916 lanserade Molin drömmen om ett nytt parti, något han hade helt avvisat som idé innan, som var tänkt att fungera som ett alternativ till de gamla partierna.⁷⁸ Detta parti skulle enligt Molin bestå av en ny nationell och progressiv kader och förena ”*konserverativt statsintresse och folkligt reformarbete*”.⁷⁹ Det var ett uttryck för att den radikalkonservativt färgade unghögern försökte hitta nationellt gemensamma associationspunkter för att skapa en ny och bredare rörelse. Detta sätt att förstå denna samlingssökande rörelse kan ses som en förlängning av Kjelléns tanke om en nationalsocialism i stället för klasssocialism. Något han utvecklade i sin skrift *Partier och idéer* (1910): ”en socialism ovanför partitillfälligheterna, i idéernas rike” där solidariteten omfattade hela folket och inte begränsat till enskilda personer eller klasser.⁸⁰ Att prata om nationalsocialism i stället för klasssocialism handlade inte bara om ett allmänt gemenskapsvurmande, utan också om en återkommande oro för det ”underbefolkade” svenska territoriet där ingen klass var stark nog att styra eller försvara det som Kjellén beskrev som statsskeppet.⁸¹ Liknande tankegångar går att finna i Norströms politiska program *Den nyaste människan* från 1906, där han utgick från att den enda ideologiska världs- och samhällsåskådning som skulle kunna göra anspråk på en position ovanför partipolitiken var konservatismen.⁸²

Aversionen mot partipolitik var utbredd inom den svenska högern, men den skapade samtidigt förutsättningar för en ideologisk öppenhet och idéer om olika folkgemenskaper och samlingar. I likhet med Kjelléns tidigare programidéer formulerade Molin i DNS en utopisk idé och en önskan om ett framtida svenskt reningsbad:

Det största resultatet af dess [von Otters ministär] arbete var 1901 års härordningsreform, som mer än något annat pekar framtiden emot: ett svenskt folk, disciplineradt till arbete och till försvar af sitt arbetes frukter. Under de åren [runt unionsupplösningen 1905] ha öfver huvud de friska andliga krafter verkat, som till slut skulle öfvervinna vårt onda, vår pessimism, vår nationella apati, och rensa luften, så att

det nu kan kännas som att lefva under en himmel, klarnande till blå efter långa, tröstlöst gråa dagar.⁸³

För att komma till rätta med ”socialistisk klassegoism” och konservativ reformfientlighet presenterade Molin 1914 ett nytt idépolitiskt begrepp: ”konservativ framstegspolitik”.⁸⁴ Denna politik skulle vara en lösning på både högerens och vänsterns problem. Molin ansåg att den svenska högern med känslsamheten som vägledare värnade rikets intressen men inte hade mycket till övers för folkets dito. Vänsterns problem var det omvända: där gick folkets väl före rikets. Molins slutsats var att ”högern *vill* inte reformera, och vänstern *kan* inte”.⁸⁵

Både Kjellén och Molin ville med sina politiska program överbrygga skillnaderna mellan arbetstagare och arbetsgivare och på så vis erbjuda ett alternativ till både socialism och svensk högerpolitik. Molin hävdade att även om den ”nuvarande högern” otvivelaktigt var väsentligt olik den äldre ”gammalmanshögern” och att det fanns antydningar om en inneboende ”progressiv kraft” saknades framåtsträvande visioner som inte bara var ekonomiska.⁸⁶ Enligt Molin tjänade högerens idéer framför allt de mest besuttna och till tanken var det således ett ”utprägladt öfverklassparti” som hade svårt att förstå småfolkets armod. Han hoppades att den yngre generationen högermän skulle ”höja sig öfver sitt partis begränsning” och begripa att det inte var ”möjligt hvarken att sätta sig emot eller gå omkring de [arbetande] massornas kraf på bättre och tryggare lefnadsvillkor”.⁸⁷

Molins kritik av svensk höger handlade ofta om att peka ut dess okunskap eller ofullständiga tänkande. Hans slutsats var därmed att högerens egenintresse hade inlemmats i de olika klasskonfliktsfrågorna på ett ofördelaktigt sätt, om viljan var att appellera till en större del av befolkningen. I kontrast till denna kritik var Molin mycket sympatiskt inställd till de svagaste samhällsgruppernas egenintressen, eftersom dessa främst hade uppkommit till följd av kapitalets frammarsch, även om han aldrig kunde acceptera hur vänsterns strävanden för en bättre tillvaro tog sig uttryck.

Rösträttsfrågan

Kampen om rösträtten kan ses både som en yttre och inre kamp i det svenska politiska livet.⁸⁸ Annika Berg och Martin Ericsson har diskuterat det de kallar ”rösträttens skiftande gränser” i sin antologi om rösträttens begränsningar. De konstaterar att det inte finns någon allmänt vedertagen definition av allmän rösträtt och att rösträttens gränser är ett resultat av historiska processer, politiska och sociala konfliktlinjer och debatter.⁸⁹ Rösträttsfrågan inom den spretande konservativa rörelsen har främst uppmärksamats för sin demokratiskepsis. Men rösträtten spelade en viktig roll i både rörelsens interna politiska debatt och hur de positionerade sig i relation till andra politiska inriktningar. Redan 1902 hade den gamla sparsamhetssinnade lantmannakonservatismen trängts undan till förmån för ett mer moderat och reformvänligt högerparti som hade allmän rösträtt i andra kammaren från 25 års ålder och proportionella val i sitt politiska program. Denna mer positiva syn på rösträtten hade utvecklats ur bland annat Harald Hjärnes förening – och slagord – Försvar och reformer. Hjärne förde fram sambandet mellan allmän värnplikt och allmän rösträtt och därmed formulerades politiska rättigheter för breda samhällslager från ett konservativt håll.⁹⁰ Enligt Elvander var detta skifte dels en effekt av industrialismens snabba expansion, dels ett valtaktiskt grepp för att beröva liberalerna den viktigaste punkten i deras politiska program.⁹¹ Ett ställningstagande för rösträtt kom även att inkorporeras i Allmänna valmansförbundets (AVF) första politiska program efter påtryckningar från godsägaren och frihandelsfantasten Hugo Tamm.⁹²

De båda högerledarna Arvid Lindman (AVF) och Ernst Trygger (Nationella partiet) var ambivalenta inför det demokratiska styrelseskicket och kunde i ett och samma anförande både kritisera det demokratiska systemet och koppla det till försvarsfrågan, som Hjärne, och det fosterländska projektet. Torstendahl menar att denna ambivalens inte var någon paradox utan ett försök från högern att fylla demokratibegreppet med egna positiva konnotationer. Demokratin var för det konservativa projektet inte en överideologi utan en av flera

möjliga former av "folkstyre".⁹³ Torstendahls tolkning går även att applicera på Molins tankevärld. När Molin tog sig an rösträttsfrågan och varför den kommit att växa sig stark gjorde han en närmast historiematerialistisk analys. Enligt Molin följde kraven på demokrati och allmän rösträtt modernitetsutvecklingen och storindustrins segertåg.⁹⁴ Demokratikravet var i själva verket ett kraftuppbåd mot den moderna industrins doktrin att "den late får svälta ihjäl" och mot

bondeegoismens, de trånga vyernas och den fega gubb-betänksamhetens land som inbillar sig, att man kan hejda denna naturligt gifna utveckling med konstgrepp, med den proportionella valmetodens spindelväfsgiller och annat dylikt. Som man ville hejda ett järnvägståg med ett hönsgårdsnät.⁹⁵

Trots att Molin ansåg att det enda som kunde hejda en ökad demokratisering och folkmakt var en "statsmannamässig socialpolitik" i Bismarcks anda hade han inga illusioner om att det skulle kunna genomföras i rådande samhällsordning. Enligt Molin hade högern inte de visionerna utan kämpade ännu för en ren "statusquokonservatism af gammalhögerns kött och blod".⁹⁶ Han vände sig även emot den svenska högerns vurm för proportionell rösträtt.

Kjellén hade haft liknande åsikter som Molin men hade accepterat proportionalismen 1907 för partipolitiken och "försoningens skull".⁹⁷ Därmed stod Molin och hans talorgan DNS i opposition till den politiska högern. Enligt Molin hämmade proportionalismen den konservativa idéutvecklingen och satte partierna framför enskilda politiker.⁹⁸ Högerns strävan att upprätta hinder för folkets inflytande och på så vis skydda sina egna privilegier var fel väg att gå. Molin ansåg att kampen för demokrati var berättigad, samtidigt fick den aldrig vara ett slutmål. Demokratins roll var att avveckla det "nuvarande kapitalistiska samhällets missförhållanden". Parallellt med denna utveckling skulle den livsåskådning som låg bakom dess uppkomst "obarmhärtigt bekämpas".⁹⁹

”Huru många fat bläck och trycksvärta ha inte spillts på rösträttsfrågan!” skrev Molin närmast indignerat i första numret av DNS.¹⁰⁰ Hans kritik slog mot arbetare som gjort rösträtten till ett ”lifsbehov”, mot liberalernas utopiska vision om rösträtten som bidragit till socialt missnöje samt mot de konservativas trångsynthet på det sociala området.¹⁰¹ Molin hävdade att det svenska samhället befann sig i en övergångsperiod mellan liberalism och någonting högre och på grund av industrialiseringen var demokrati ett oundvikligt steg i processen.

I en analys efter införandet av den allmänna rösträtten visade Molin att han hade ändrat uppfattning och förkunnade att rösträtten blivit ett anfallsvapen för arbetarklassen – ”det femte ståendet” – att erövra makten i samhället. Molin frågade sig hur borgerligheten skulle kunna ”bygga vallar kring odlingen” mot ett sådant ”fruktansvärt vapen”.¹⁰² Det blir tydligt att Molin tyckte att arbetarklassens fokus på rösträtten var ett monumentalt felsteg som dessutom hade närts av kampanjer mot de gamla hierarkierna. För att påvisa det han ansåg vara den liberala skulden till detta samhällsomstörtande element använde Molin en klassisk konservativ tankefigur, nämligen det oansvariga i att predika frihetens evangelium som vägen till lycka utan att varna för frihetens konsekvenser. Dessutom talar man inom konservativt tänkande inte om en frihet i singular utan om friheter i plural. En gränslös frihet slukar till sist sig själv, men finns det flera friheter måste det också finnas maktfördelning.¹⁰³

Rudolf Kjellén kom under sin tid som högerilde att återigen ställa krav på allmän rösträtt. Det var första punkten i skriften *Ett program – nationella samlingslinjer*, som publicerades 1908. Allmän rösträtt för män var en del av ett alternativt positivt reformprogram som utformades som svar på både socialdemokratiska och liberala strävanden samt den Lindmanska rösträttsreformen året innan. Befolkningsfrågan, fattigdomen och folkets allmänna leda skulle förbytas i ”livsmod och livsglädje”. En folkvitaliseringspolitik som skulle byggas genom reformer och på de konservativa grundpelarna ”[t]ron, altare, egendom och objektiv rättvisa”.¹⁰⁴

Det var vad Kjellén kallade ”klassegoismen” som för unghögern klingade mest illa i den socialdemokratiska agitationen. Molins tankar

var således inte långt ifrån Kjelléns på detta område.¹⁰⁵ Här gjorde sig den reaktionära modernismen återigen gällande i unghögerns ideologiska program: å ena sidan ville man bygga det nya landet på materiella tillgångar och innovationer, å andra sidan tyckte man att varken arbetarklassen eller dess motsats kapitalisterna kunde förstå jordens mytiska karaktär.

Det är tydlig skillnad mellan hur Molin analyserade demokrati-begreppet före och efter den allmänna rösträttens införande. I de tidigare texterna ville han se den frambrytande radikalismens idéer som ett steg på vägen mot ett korporativt och andligt förfinat samhälle, i de senare var han mer defaitistisk och polemisk. Samtidigt försvann inte de utopiska tankegångarna helt. Fascismens och därmed korporatismens seger i Italien fick Molins ideologiska patos att återkomma och han började i större utsträckning än tidigare att gravitera mot Sveriges nationella ungdomsförbund (SNU) eftersom de flesta av hans tidigare ideologiska bröder antingen dött eller rört sig bort från radikalkonservatismen.

Avslutande diskussion

I ett brev daterat den 10 augusti 1905 skrev Vitalis Norström till Molin angående den senares politiska strävanden: ”ditt personlighetslif avancerat så långt till vänster, att du lämnar de flesta af det ’unga Sverige’ långt bakom dig”.¹⁰⁶ Det Norström försökte sätta fingret på verkar ha varit det motsägelsefulla i Molins förutsägelser, problemformuleringar och föreslagna lösningar. Precis som Norström påpekade finns det en rad motsägelsefulla tankekonstruktioner i unghögerns politiska projekt. Det saknades ett homogent ideologiskt program, tvärtom kunde unghögern ses som en mycket spretig ideologisk sammanslutning. Att unghögern var en idéströmning som inte förmådde producera en enhetlig ideologi, även om de försökte, måste förstås i ljuset av att alla ideologier behöver en viss balans mellan enhetlighet och vildvuxenhet för att kunna överleva. Mot bakgrund av detta har unghögerns eftermäle som part i den inom-konservativa kampen under det tidiga 1900-talet färgats av det faktum att de var historiens förlorare. Det

finns också andra förklaringar. Den svenska unghögern var under flera kritiska faser i svensk politisk historia i opposition inom svensk höger i lägen då de konservativa satt i regeringsställning. Det ligger i oppositionens natur att deras tankar och slagord är mer radikala än de styrandes. Därtill blev staten under mellankrigstiden i allt högre utsträckning ett redskap för socialdemokrater och liberaler på grund av valframgångar och framflyttade positioner, vilket fick svensk höger att hysa farhågor inför framtiden. Det var dock först under 1930-talet som det i högerkretsar talades om ”den eviga reträtten”.¹⁰⁷

Den reformvillighet som vi kunnat se hos Molin under 1900-talets första decennier inkluderade alla politiska riktningar. Framför allt inom de oppositionella och utomparlamentariska krafterna var det ideologiska landskapet rörligt. Unghögern kan liknas vid den tidiga socialdemokratins vänsterrenegater eftersom rörelsen blev en samlingspunkt för en radikal opposition mot riksdagshögerns parlamentariska anpassningspolitik. Molins politiska särställning kan tolkas i ljuset av att han var en drivande kraft i att sammanföra sociala rättigheter, drömmar om en norrländsk kolonisation och storsvenska idéer till ett högerradikalt reformprogram. Molin utkämpade således en ideologisk strid med både vänstern och högern. Demokratibegreppets förändrade innebörd under perioden 1905–1923 pekar mot en politisk ambivalens när det gäller hur unghögern och Molin förhöll sig till samhällsutvecklingen. Under åren före regeringen Lindmans rösträtsreform 1907 betraktade Molin den allmänna rösträtten först som ett måste, men över tid som ett nödvändigt ont och slutligen som en återvändsgränd. Det verkar som att hans ideologiska motstånd växte ju närmare den svenska partihögern kom hans egna åsikter. Att Molin förefaller ha varit en motvallsideolog förstärker bilden av honom som en omedgörlig teoretiker.¹⁰⁸ Det betyder inte att Molin aldrig omvärderade sina åsikter. Tvärtom hände det relativt ofta. Däremot gjorde han det inte vid brytpunkter, som 1907 när det gällde proportionalismen eller 1910 när stora delar av unghögern ställde sig bakom den partipolitiska högerpolitiken.

Molins texter var märkta av en påtaglig leda när han skrev om att så få konservativa ville lyfta blicken mot mer visionära mål. I kontrast

mot det ”skynda långsamt”-ideal som är klichébilden av konservatismen ville Molin skynda på förändringen även när den enligt honom själv gick åt fel håll. Hans tankar om historisk förändring kan förstås mot bakgrund av hans idéer om att det liberala samhället inte var något som kunde stoppas, samtidigt som han var övertygad om att det endast var en övergående fas. Detta historiefilosofiska tankesätt ser vi tydligast i rösträttsfrågan men det är närvarande i hela hans ideologiska produktion.

Ett sätt att förstå Molins ideologiska tvetydighet är att tillämpa sociologen Carl-Göran Heidegrens idé om konservatismens etos. Heidegren menar att den konservativa moralen alltid behöver vara provisorisk i sin natur. Därmed blir konservatismens etos ett avsteg från den principiella och allennärådande moralen som kännetecknar utilitarism och kategoriska imperativ. Det finns således en inbyggd skepsis till dogmatisk principfasthet då dogmatik förstelnar tanken. I stället framhålls en pluralistisk etik som utgår från att det finns flera moraler i betydelsen att olika plikter har olika och av varandra oberoende ursprung.¹⁰⁹ Detta etos skapar en pragmatisk underton i det konservativa tänkandet som även återfinns i Molins tankevärld. Ett uttryck för detta var Molins omvärderande av ideologiska ställningstaganden och att hans argument byggde på en historiskt situerad moral gentemot sina politiska motståndare.

I uppbyggnaden av någonting nytt ingår att det nya ställs mot det gamla. I fallet unghögern, genom Adrian Molin, är detta tydligt. Det är symptomatiskt att det han kallade ”statusquokonservatism” och ”gammalmanshöger”, det vill säga den samtida svenska högern, hela tiden följde vad unghögern ville åstadkomma. Han ställde kapitalistiskt egenintresse och privilegieförsvar mot social reformvilja och antiindustrialism. Molins kritik mot den gamla högern var omfattande och ousinlig. Samtidigt graviterade Molin ständigt och nästan sentimentalt mot den gamla högerns historiska strider och kamper. Enligt honom själv var hans politiska hemvist historiskt betingad och byggde både på lojalitet gentemot de historiska aktörer som hade gått före honom och på en aversion mot de krafter som försökte omstörta ett samhälle som han ansåg att de inte förstod.

Molin drev de flesta motsättningar som han var involverad i till det yttersta. På detta sätt liknade Molin i sitt ideologiska temperament den franska konservativa föregångsgestalten och kontrarevolutionären Joseph de Maistre, som förkunnade: ”Varje regering är despotisk: det enda valet är att lyda eller göra uppror.”¹¹⁰ Det är tydligt att Molin främst valde upprorets väg och att han med tiden gjorde sig själv till nyckeln för den nationella samling han drömde om. Detta långt efter att Kjellén och Hjärne hade lämnat dessa samlingsvisioner som den sistnämnde redan 1907 kallade ”sentimentalt prat”.¹¹¹ Även under det tidiga 1900-talets socialdemokratiska och liberala uppgång var modernitetskritik av det slag som Molin hade framfört något som allmänt ansågs ha missat sitt historiska mål. På så vis förblir Adrian Molin enigmatisk. En radikal reaktionär sanningssägare vars ideologiska uppvisningskonst gick från kraftdyrkare och framtidsoptimist till en perifer bitterhetskverulant.

Molins avigsidor och förtjänster har kanske bäst beskrivits av journalisten Erik Wästberg, som kallade Molin en ”oförskämd idealist”.¹¹² Samtidigt blir hans ideologiska program mer lättförståeligt om vi går bortom personen Adrian Molin och tillämpar Jeffrey Herfs teori om den reaktionära modernismen. Den idévärld där teknik och historisk progression blandades med jordbruksromantik och kolonialism-drömmar för att skapa en ny andlig totalitet.

Noter

- 1 Noël O’Sullivan, ”Conservatism”, i Michael Freeden, Lyman Tower Sargent & Marc Stears (red.), *The Oxford handbook of political ideologies* (Oxford 2013) s. 293–295; Noël O’Sullivan, *Conservatism* (London 1976) s. 83.
- 2 De klassiska exemplen är Kommunistiska manifestet (1848) och Deklarationen om människans och medborgarens rättigheter (1789). Edmund Fawcett, *Conservatism: The Fight for a Tradition* (Princeton 2020) s. 3.
- 3 Fawcett (2020) s. 3–4.
- 4 Torbjörn Nilsson, *Mellan arv och utopi: Moderata vägval under hundra år, 1904–2004* (Stockholm 2004) s. 28; Nilsson är inte ensam om att diskutera detta problem, se även: E.H.H. Green, *Ideologies of Conservatism: Conservative Political Ideas in the Twentieth Century* (Oxford 2002) s. 2–3.

- 5 Däremot måste den borgerliga vänstern (liberaler och frisinnade), som fram till Bertil Ohlins tillträde som partiledare för Folkpartiet inte hade någon större vilja att samregera med de renodlade högerpartierna, att betraktas som ett vänsterparti.
- 6 O'Sullivan (2013) s. 295, 297, 299.
- 7 Jag kommer inte att studera Molins mest beforskade politiska företag, emigrationsfrågan och aktivismen under första världskriget. Studier om 1914 års idéer se: Mats Kihlberg & Donald Söderlind, *Två studier i svensk konservatism 1916–1922* (Stockholm 1961); Mart Kuldkepp, *Estonia Gravitates Towards Sweden: Nordic Identity and Activist Regionalism in World War I* (Tartu 2014); Sverker Oredsson, "Stormaktsdrömmar och stridsiver – Ett tema i svensk opinionsbildning och politik 1910–1942", *Scandia* 59:2 (1993); Tyrgils Saxlund, *1914 års idéer – en studie i svensk litteratur* (Stockholm 1975). Om emigrationsfrågan, se Anna Lindkvist, *Jorden åt folket: Nationalföreningen mot emigrationen 1907–1925* (Umeå 2007); Ann-Sofie Källemark, *Reaktionen mot utvandringen: Emigrationsfrågan i svensk debatt och politik 1901–1904* (Uppsala 1972).
- 8 Henrik Berggren, *Seklets ungdom: Retorik, politik och modernitet 1900–1939* (Stockholm 1995) s. 130. Prefixet "ung" ska inte ses som en synonym till "ungdom" utan som ett sätt att betona det nya i relation till det etablerade.
- 9 Historikern Christer Strahl har påpekat att unghögern förvisso kan ses som en marginell opinionsrörelse men att den i vissa frågor var av central betydelse, något som även jag vill uppmärksamma. Christer Strahl, *Nationalism och socialism: Fosterlandet i den politiska idédebatten i Sverige 1890–1914* (Lund 1983) s. 93.
- 10 Exempelvis Nils Elvander, *Harald Hjärne och konservatismen: Konservativ idédebatt i Sverige 1865–1922* (Stockholm 1961).
- 11 Conny Mithander, "1905 – genombrottet för en ny konservativ nationalism" i Sven Eliaeson & Ragnar Björk (red.), *Union & secession: Perspektiv på statsbildningsprocesser och riksupplösningar* (Stockholm 2000) s. 209.
- 12 Rolf Torstendahl, *Mellan nykonservatism och liberalism: Idébrytningar inom högern och bondepartierna 1918–1934* (Uppsala 1969) s. 63.
- 13 Nilsson (2004) s. 39.
- 14 Cit. i Elvander (1961) s. 294.
- 15 Nilsson (2004) s. 134–135.
- 16 Adrian Molin, *Riket och folket: Inlägg i svensk politik* (Stockholm 1916) s. 38–39.
- 17 Ett ofta negligerat faktum är att delar av den svenska socialdemokratin kring de första decennierna på 1900-talet visade ett intresse för unghögerns reformivrande konservatism. Det fanns flera anledningar till detta, dels innehöll unghögerns uppfattningar en kritik av den traditionella konservatismen, dels framstod dessa idéer som ett hot mot den socialdemokratiska reformpolitiken. Både personer från vänstern inom partiet, som exempelvis Arthur Engberg, och högersocialdemokraten Rickard Lindström använde sig av unghögerns argument för att kritisera det konservativa etablissemangen. Den socialdemokratiska rörelsen behövde helt enkelt förhålla sig till unghögern och dess rivaliserande sociala reformprogram. Mikael Hallberg & Tomas Jansson, "Per Albin Hansson och folkhemsidéologins framväxt", i Erik Åsard (red.), *Makten, medierna och myterna: Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson* (Stockholm 1996) s. 162.
- 18 Michael D. Shepard, *Adrian Molin: Study of a Swedish Right-Wing Radical* (Evans-ton 1969) s. 67.

- 19 Både idéhistorikern Mats Persson och statsvetaren Nils Elvander har påpekat detta: Elvander (1961) s. 311, 317; Mats Persson, *Förnuftskampen: Vitalis Norström och idealismens kris* (Stockholm 1994) s. 308.
- 20 Molin (1916) s. 42.
- 21 Vitalis Norström, *Brev 1889–1916* (i urval utgivna av Elof Åkesson) (Stockholm 1923) s. 92.
- 22 Norström (1923) s. 208–209, 216.
- 23 Per Thullberg, ”Adrian Molin”, i *Svenskt biografiskt lexikon. Häfte 125* (Stockholm 1987) s. 639.
- 24 *Svenska Dagbladet* 3/3 1940, 11/8 1942.
- 25 Detta kom till ända 1906 då Lundström tvingades avgå i ”partidisciplinens namn” pådrivet av högerens mer moderata ledning. Elvander (1961) s. 288–289. För mer om Göteborgs *Aftonblad* och den allsvenska rörelsen se: Bengt Kummel, *Svenskar i all världen förenen eder! Vilhelm Lundström och den allsvenska rörelsen* (Åbo 1994).
- 26 Statsvetaren Ragnar Andersson ställde frågan om det inte var så att anti-proportionalisten Molins tidiga sorti från sitt arbete inom ledarredaktionen på SvD berodde på att chefredaktören Helmer Key valde att ge proportionalisten Gustav Cassel fria händer kring ledartexterna som behandlade rösträttsfrågan. Ragnar Andersson, ”Svenska Dagbladets högerorientering under åren 1907–1911”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 69:2–3, (1966) s. 247.
- 27 Ragnar Andersson, *Svenska Dagbladet och det politiska livet 1897–1918* (Uppsala 1952) s. 439. Se även *Det nya Sverige* (1907) s. 1–2.
- 28 SvD 31/5 1921.
- 29 Andersson (1952) s. 177; Elvander (1961) s. 302–303.
- 30 Stig Hadenius, Jan-Olof Seveborg & Lennart Weibull, *Partipress: Socialdemokratisk press och presspolitik 1910–1920* (Stockholm 1970) s. 215–216, 218. Däremot var den liberala vinkeln återkommande. Exempelvis publicerade folk rörelse mannen som kallades ”ett vandrande enmansuniversitet” E.H. Thörnberg här i flera krönikor om svensk liberalism.
- 31 Patrik Hall, *Den svenskaste historien: Nationalism i Sverige under sex sekler* (Stockholm 2000) s. 234; Nilsson (2004) s. 135.
- 32 *Det nya Sverige* (1907) s. 1.
- 33 *Det nya Sverige* (1907) s. 2–3.
- 34 Molin (1916) s. 46.
- 35 Molin (1916) s. 47–48.
- 36 Elvander (1961) s. 35–36.
- 37 Elvander (1961) s. 31.
- 38 Nilsson (2004) s. 136–137.
- 39 Elvander (1961) s. 5–10, 307.
- 40 Mithander (2000) s. 205.
- 41 Bo Stråth, *Union och demokrati: De förenade rikena Sverige-Norge 1814–1905* (Nora 2005) s. 312.
- 42 Cit. i Ruth Kjellén-Björkquist, *Rudolf Kjellén: En människa i tiden kring sekelskiftet, del 1* (Stockholm 1970) s. 286.
- 43 Carl Marklund, ”Stor är stark, men liten är listig: Kjelléns baltiska program och geopolitikens lärdomar för en perifer ’mellanstat’”, i Bert Edström, Ragnar

- Björk & Thomas Lundén (red.), *Rudolf Kjellén: Geopolitiken och konservatismen* (Stockholm 2014) s. 192.
- 44 Elvander (1961) s. 293.
- 45 Adrian Molin, *Svenska spörsmål och kraf* (Stockholm 1905) s. 194.
- 46 Molin (1905) s. 196.
- 47 Molin (1905) s. 196.
- 48 Liknande anti-pacifism var ett huvudtema i aktivisttidskriften *Svenskt Lösen* (1916–1918) som Molin var involverad i: Kihlberg & Söderlind (1961) s. 49, 51.
- 49 Molin (1905) s. 196.
- 50 Molin (1905) s. 197.
- 51 Molin (1905) s. 197.
- 52 Molin (1916) s. 5.
- 53 Ivar Andersson är inne på samma tanke men accentuerade Kjelléns skrift *Nationell samling* (Stockholm 1906) medan Molins *Svenska spörsmål och kraf*, som jag menar är minst lika viktig, i stället fått ryktet att vara ett svenskt fascistprogram innan fascismen – vilket av allt att döma bygger på ett uttalande 1934 i SvD av Molin själv och ett enskilt brev från Knut Haglund 1935 som har uppmärksamrats i forskningen. Ivar Andersson, *Arvid Lindman och hans tid* (Stockholm 1956) s. 65; Hall (2000) s. 232.
- 54 SvD 4/4 1906.
- 55 Persson (1994) s. 309.
- 56 Elvander (1961) s. 300; Langbehns bok spelade en viss roll i den svenska kulturdebatten vid denna tid. Även författaren Ola Hansson och filosofen Hans Larsson blev influerade av *Rembrandt als Erziehr*. För en vidare diskussion om Langbehns öde och ideologi se Teddy Brunius, ”Rembrandttysken och hans Morgondrömmar” i *Samlaren: Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning* 85 (1964), s. 80–91; Per Landin, *Langbehns testamente: Ett tyskt århundrade i tio kapitel* (Lund 2017) s. 9–29.
- 57 Cit. i Hall (2000) s. 232.
- 58 För den socialistiska världsomstörtande och mångordiga agitationen och diktningen se Emma Hilborn, *Världar i brand: Fiktion, politik och romantik i det tidiga 1900-talets ungsocialistiska press* (Höör 2014).
- 59 Elvander (1961) s. 300. Detta verkar inte ha hindrat Molin och Haralds att samarbeta senare i bland annat *Det Nya Sverige*. Däremot hade Haralds planer att starta en egen tidskrift 1915 som med ”gott samvete söka konkurrera ihjäl hr Molins företag”. Kihlberg & Söderlind (1961) s. 29.
- 60 Cit. i Elvander (1961) s. 299.
- 61 Adrian Molin, *Svenska spörsmål och kraf* [andra upplagan] (Stockholm 1906) s. 61–62.
- 62 Molin (1905) s. 62–63.
- 63 Molin (1905) s. 62.
- 64 Molin (1905) s. 63.
- 65 Se exempelvis: AK Motion 1906:121; AK Motion 1907:228; FK Motion 1911:18.
- 66 Torstendahl (1969) s. 62; Åke Sundell, *Den svenska högerens assimilering av ekonomisk liberalism: Studier kring en ideologisk förändringsproblematik* (Lund 1989) s. 16; Hall (2000) s. 232.

- 67 Jeffrey Herf, *Reactionary Modernism: Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich* (Cambridge 1984) s. 1–2.
- 68 Svenskhetskulten var inte unik för Molin och unghögern utan ett dominerande drag i sekelskiftets kultur och samhälle. Nils Edling, *Det fosterländska hemmet: Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900* (Stockholm 1996) s. 299.
- 69 Denna fråga utvecklas främst i Adrian Molin, *Jorden och folket: Ett program i kolonisationsfrågan* (Stockholm 1914).
- 70 Edling (1996) s. 99.
- 71 Edling (1996) s. 99–100.
- 72 Vilhelm Lundström, *Stormaktsdrömmar: Tal hållet i Upsala universitets aula den 6 november 1897* (Uppsala 1897) s. 12. Även socialdemokrater som Ludvig Nordström närde liknande drömmar om Sverige som industrialiseringens hjärta. Se Ludvig Nordström, *Pyramiden Sverige: om den nationella enheten* (Stockholm 1934) eller hans idéburna romankvartett *Petter Svensks historia*.
- 73 Molin (1905) s. 43–56.
- 74 Herf (1984) s. 2.
- 75 Elvander (1961) s. 293. Den största reformen var införandet av en grundlagsändring som införde proportionella val med allmän rösträtt, i andra kammaren, för män 1907.
- 76 Molin (1916) s. 11.
- 77 Molin (1916) s. 60.
- 78 *Det nya Sverige* (1907) s. 4.
- 79 Molin (1916) s. 60. [Molins kursivering]
- 80 Cit. i Elvander (1961) s. 306–307.
- 81 Marklund (2014) s. 187–189.
- 82 Vitalis Norström, *Den nyaste människan: vyer öfver vår kultur* (Stockholm 1906). Denna närmast antipolitiska linje återfinns även i Kjelléns tänkande när denne menar att högern var de partilösa parti ”vars enda önskan är att få leva i fred med sin vardagsgärning”, cit. i Elvander (1961) s. 292.
- 83 *Det nya Sverige* (1907) s. 2.
- 84 Ett begrepp som även, den för Molin förhatlige, Arvid Lindman använde i ett valtalt inför förstakammarvalet 1931 i Ökull den 2 augusti.
- 85 Molin (1916) s. 3.
- 86 Molin (1916) s. 33.
- 87 Molin (1916) s. 33–34.
- 88 Det finns en omfattande forskning om den svenska rösträtts historia. Se exempelvis: Josefin Rönnbäck, *Politikens genusgränser: Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm 2004); Ebba Berling Åselius, *Rösträtt med förhinder: Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920* (Stockholm 2005); Victor Lundberg, *Folket, yxan och orättvisans rot: Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887–1902* (Umeå 2007); Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (red.), *Rösträttens århundrade: Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige* (Göteborg 2018); Annika Berg & Martin Ericsson (red.), *Allmän rösträtt?: Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921* (Göteborg 2021).
- 89 Berg & Ericsson (2021) s. 14–15.

- 90 Nilsson (2004) s. 135.
- 91 Elvander (1961) s. 162.
- 92 Nilsson (2004) s. 133.
- 93 Torstendahl (1964) s. 98–99.
- 94 Det är viktigt att tänka på att den allmänna rösträtt som Molin diskuterade var för män. Kvinnor var inte inkluderade i denna tanke.
- 95 Molin (1905) s. 63–64.
- 96 Molin (1916) s. 22–23, 51–52.
- 97 Cit. i Elvander (1961) s. 289.
- 98 Birger Hagård, *Nils Wohlin, konservativ centerpolitiker* (Stockholm 1976) s. 421.
- 99 Molin (1905) s. 65.
- 100 *Det nya Sverige* (1907) s. 19.
- 101 *Det nya Sverige* (1907) s. 19–23.
- 102 Adrian Molin, *Kris: Till belysningen av svensk demokrati* (Stockholm 1925) s. 49.
- 103 Carl-Göran Heidegren, *Den högra handens tendens* (Lund 2022) s. 14.
- 104 Elvander (1961) s. 294–295.
- 105 Elvander (1961) s. 296. Under 1920-talet kom SNU att fortsätta denna tradition att försöka appellera till en politik som gick bortom partiintressen styrda av egoistiska kalkyler. Berggren (1995) s. 130–131.
- 106 Norström (1923) s. 210.
- 107 Andersson (1956) s. 336.
- 108 Ett öde som även delas av Kjellén. Talmannen Johan Widén påstod att den store statsvetaren var en ”rabiati teoretiker med praktiskt omöjlig envishet”. Johan Widén, *Dagboksanteckningar 1914–1917* (Stockholm 1984) s. 40.
- 109 Heidegren (2022) s. 10–11.
- 110 Cit. från Fawcett (2020) s. 4.
- 111 Cit. i Elvander (1961) s. 408.
- 112 Erik Wästberg, *Tjugofyra herrar* (Stockholm 1939) s. 188.